
En åben *invitation* til at blive en anden

Tidens mest påtrængende opgave er at udvikle følelserne, mente den tyske digter Friedrich Schiller på tærsklen til 1800-tallet. Siden er der tænkt mange tanker om, hvad æstetik er og kan.

Lektor JØRGEN HUGGLER og lektor STEEN NEPPER LARSEN tager os på **æstetisk historievandring** og peger på, hvad pædagogikken kan lære af æstetikken.

Af CARSTEN HENRIKSEN

Frihedsrusen fra Den franske revolution i 1789 slog om i blodrus. I stedet for frihed, lighed og broderskab fulgte rædselsperioden med henrettelser og nyt tyranni. Mennesket var åbenbart ikke modent til at forvalte friheden – eller manglede i hvert fald institutioner til det. Den æstetiske opdragelse skulle få moralsk fornuft og sanselig naturlighed til at gå op i en højere enhed.

Vejen til hovedet må derfor banes gennem hjertet, hedder det i Friedrich Schillers breve om »Menneskets æstetiske opdragelse« fra 1795.

»Schillers æstetik er udtryk for en revolte mod det rationalistiske og kropsløse oplysningsbegreb. Æstetisk opdragelse handler hos Schiller om at udvikle det rige, sansende, tænkende, levende, følede og sociale men-

neske – det hele menneske ville vi kalde det i dag.« siger Steen Nepper Larsen.

Kun gennem skønheden kan man vandre til friheden, lyder en anden af Schillers mange retoriske punchlines. Og Schiller er da heller ikke udelukkende optaget af æstetikken for æstetikken egen skyld. Den er vejen til at realisere et projekt om frihed, som imidlertid er mere etisk end politisk.

»Det er erfaringerne med den franske revolutions forsøg på i et tigerspring at realisere friheden og gennemtvinge en ny moralsk orden, som får ham til at pege på det æstetiske som et nødvendigt formidlingsled. Men Schiller gør det, som andre dannelsesteoretikere også har en tendens til – at underordne æstetikken menneskets karakterdannelse. Det æstetiske repræsenterer ganske vist en særlig legedrift i mennesket, men bliver alligevel underlagt en funktion – at gøre mennesket modent til frihed. Æstetik handler imidlertid ikke kun om sansning, men også om skønhed

---

»Det særlige ved æstetiske læreprocesser er, **at det ikke på forhånd er bestemt, hvad de betyder eller skal bruges til.**«

Lektor **Steen Nepper Larsen**

og kunst, om kreativitet og tekniske færdigheder – og om begrebslig erkendelse,« pointerer Jørgen Huggler.

Æstetik er et begreb, der kan betyde en hel del. Det klinger af kunst og skønhed, men betyder oprindeligt sansning og har desuden med kreativitet, tekniske færdigheder og begrebslig erkendelse at gøre. Den filosofiske æstetik opstår som selvstændig disciplin

i første halvdel af 1700-tallet hvor kunsten ophører med først og fremmest at tjene religiøse, politiske eller sociale formål. Siden da har den filosofiske æstetik forsøgt at sætte den æstetiske erfaring på begreb.

Sansningen sættes på plads

I første omgang ved at forsøge at finde den rette hylde til æstetikken i de store filosofiske systemer i slutningen af 1700-tallet og begyndelsen af 1800-tallet. Æstetik kommer fra det græske 'aisthesis' og betyder egentlig en erkendelsesmæssig tilgang til virkeligheden, skænket af sanserne.

»Æstetik bliver den særlige erkendelsesform, der beror på sanselighed. Æstetikken bliver nu indforskrevet i de filosofiske systemer, der mangler at gøre rede for sanselighedens bidrag til vores erkendelse. Mennesket er ikke kun et rationelt væsen med forstand, og de filosofiske systemer vil begrunde det hele – derfor må de også kunne rumme mennesket som sansende og følende væsen,« siger Steen Nepper Larsen.

»Æstetik bliver her forbundet med skønhed. Filosofien har traditionelt skelnet mellem det sande, det gode og det skønne. Den objektive videnskab giver os sandhederne, etikken, og politikken udlægger, hvad der er godt at gøre, og kunst – og i bredere forstand æstetikken – giver os skønheden. Men det æstetiske byder på en meget rigere problematik end skønhedsidealer«, fremhæver Steen Nepper Larsen.

»Med idéen om 'aisthesis', hvor mennesket ikke blot tænker og handler, men også er i verden med sine kropslige erfaringer, bliver denne tredeling uholdbar. Æstetik handler også om, hvordan man kan kvalificere tænkning ved hjælp af sanselighed – og omvendt, hvordan tænkning kan have en sanselig side,« siger Steen Nepper Larsen.

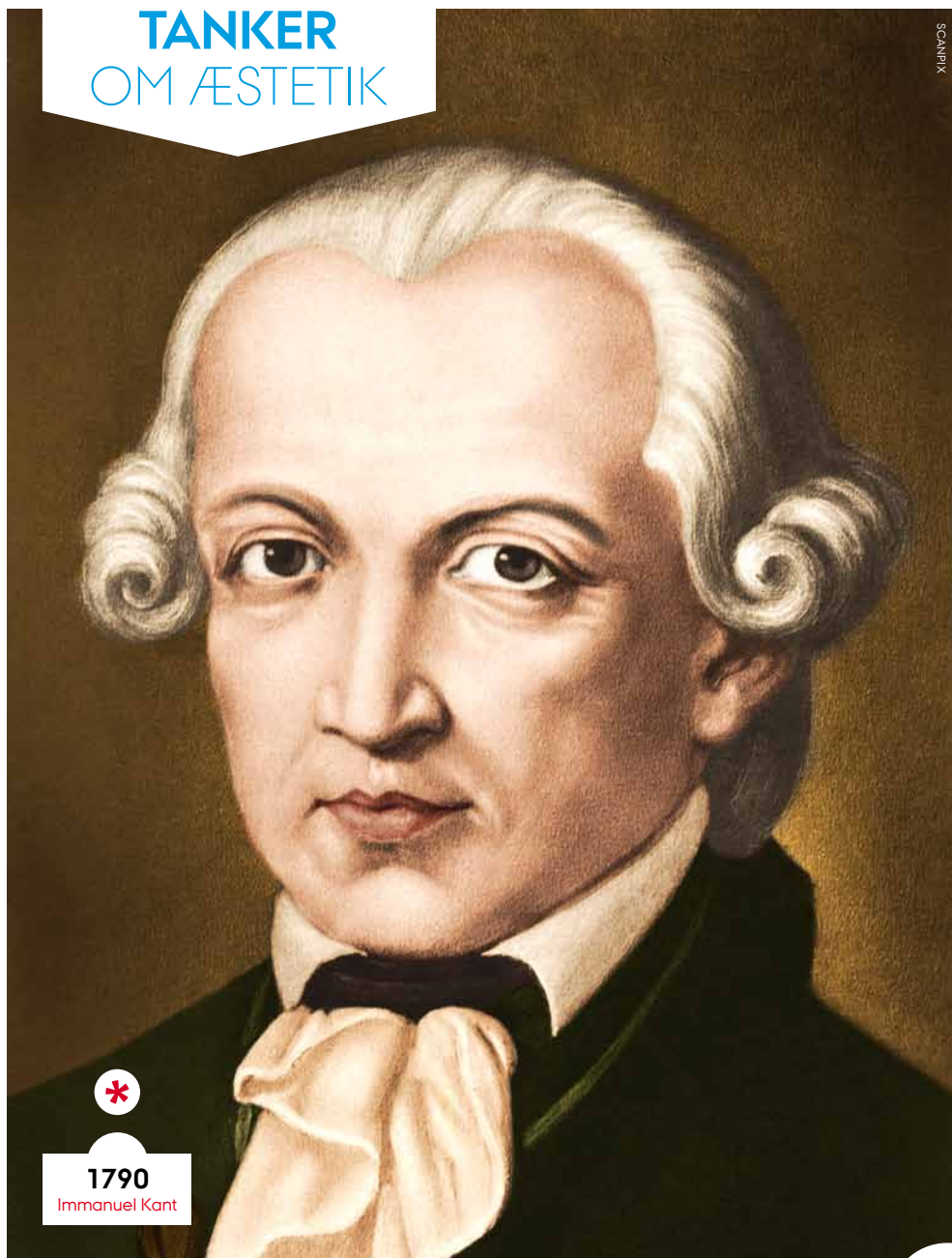
Æstetik drejer sig altså om vores måde at sanseoplevelse verden på, og om hvilken betydning vores sanseoplevelser har. Måden vi sanser på er dog ikke givet én gang for alle.

»Sansningen kan udvikles eller afstumpes af ydre omstændigheder. Den formes i og af kulturen. Det blik, mennesker ser med, og det, som de er i stand til at høre og sanse, formes af deres omgivelser og betingelser,« siger Jørgen Huggler.

I vores omgivelser finder vi bl.a. vores uddannelsesinstitutioner, og ifølge Steen Nepper Larsen sker der i dag en instrumentalisering af det æstetiske i pædagogikken.

»Vi kalder undervisning i bevægelse for understøttende. Eleverne løber en tur eller ser på naturen, og så er de klar til at præstere bedre i dansk og matematik. De æstetiske >

TANKER OM ÆSTETIK

1790

Immanuel Kant

1750-58

A. G. Baumgarten (1714-62) udgiver 'Aesthetica' og grundlægger dermed den filosofiske æstetik. Målet er at rehabilitere vores sanselighed og sensibilitet i kølvandet på rationalismen og begribe og systematisere deres bidrag til erkendelsen i forhold til vores øvrige erkendevner. Baumgarten brugte første gang begrebet æstetik i 1735.

1790

Immanuel Kant (1724-1804) udgiver 'Kritik af Dømmekraften', hvor refleksionen over den æstetiske erfaring tjener et systematisk formål: at være forbindelse mellem den teoretiske fornuft, som vi erkender den empiriske virkelighed med, og den praktiske fornuft, med hvilken vi indser de moralske sandheder. Det æstetisk skønne sætter

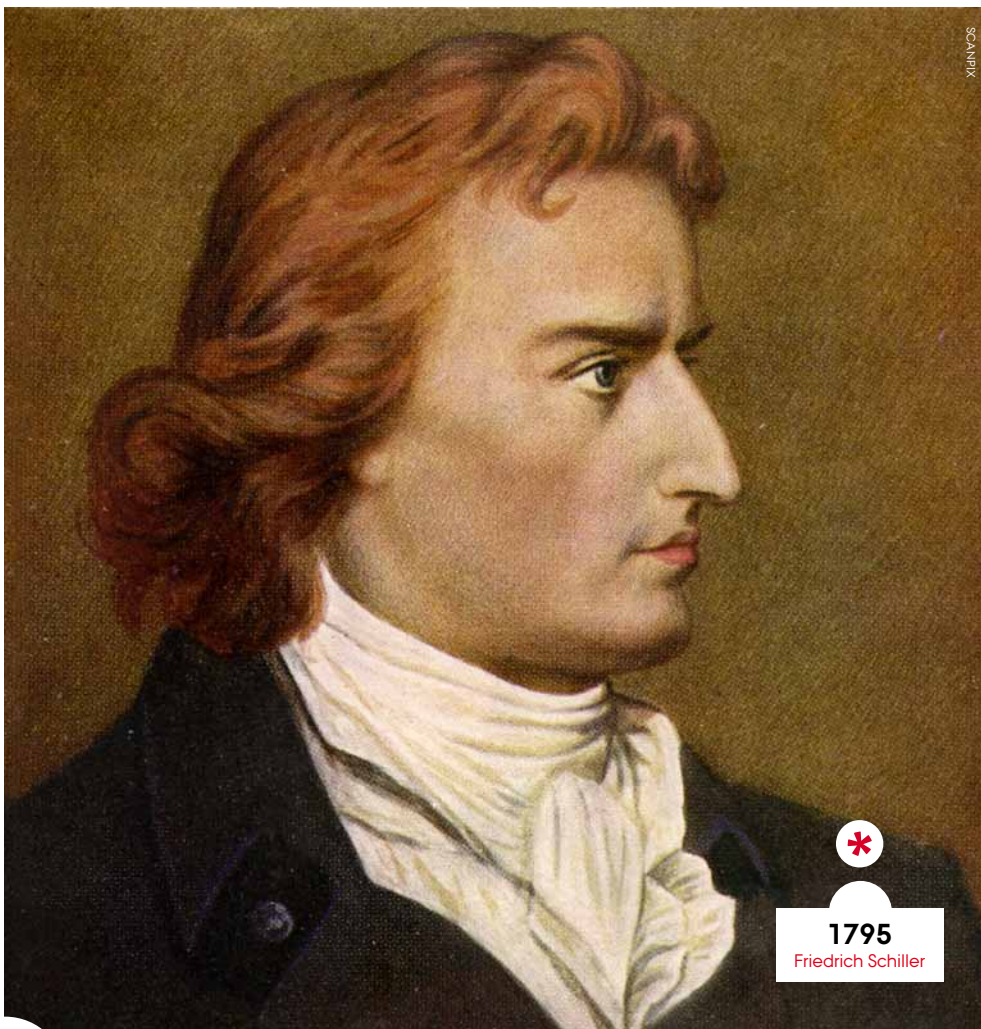
et spil i gang mellem vores indbildningskraft og vores forstand og vækker derved i udgangspunktet et desinteresseret behag, uden at der kommer nogen bestemt erkendelse ud af det. Kunst kræver derimod en refleksion, som er modnet kultu- relt i forhold til idéer.

1795

Friedrich Schiller (1759-1805) udgiver 'Menneskets æstetiske

opdragelse', som skal bygge bro mellem den empiriske verden, vi kender i dens bundethed til naturens kausalitet, og det frihedens rige, vi ud fra moralske begreber bør realisere. Opdragelsen skal føre til frihed – gennem udvikling af de menneskelige anlæg for sansning, forståelse og fornuft samt indsigtfuld evne til følelse og handling.

Fortsetter

SCANPIX

1795

Friedrich Schiller

1835

G. W. F. Hegels (1770-1831) forelæsninger over æstetik udgives. Hos Hegel er æstetik 'de skønne kunsters filosofi'. Kunst ses som en bestemt form for objektivering eller udtryk for den menneskelige bevidsthed eller ånd, men har her en funktion som et medium, hvori sandheden viser sig, der også tilkommer religionen og senere videnskaben og filosofien. Hos Kant har det naturskønne primat frem for kunsten, men hos Hegel »når det naturskønne ikke det kunstsønne til sokkeholderne«. Det artificielle er den virkelige væren og

repræsenterer menneskets frisættelse fra naturen, hvor ånden frigør sig fra stoffet.

1960

Hans-Georg Gadamer (1900-2002) udgiver 'Sandhed og Metode'. I hans filosofiske hermeneutik bliver den æstetiske erfaring paradigmatiske for det menneskelige grundvilkår som fortolkende væsen. Et kunstværk er ikke fortrinvis udtryk for et indre, psykisk liv eller genstand for subjektiv æstetisk bedømmelse, men et sted, hvor der gøres krav på at meddele os sandheden om noget. Men denne sandhed kan vi kun forstå

gennem fortolkning, og når vi fortolker, gør vi det ud fra en horisont, der er formet af historien – herunder kunstværkernes virkningshistorie. Det æstetiske værk er altså en åben invitation til at tilegne os det gennem fortolkning, men en fortolkning, i hvilken vi overskrider os selv, fordi vi er åbne for, hvad værket vil sige os.

1970

Th. W. Adornos (1903-69) 'Æstetisk teori' udgives posthumt. Vores æstetiske erfaring er formet. Det er ikke bare det landskab, vi kigger ud på, der er formet af menneskeligt arbejde, det er også de øjne, vi ser med, og de kategorier og begreber, vi bruger. På samme måde har kunsten allerede samfundet i sig, samtidig med at den som autonom prøver at frigøre sig fra samfundet for at kunne udgøre en autentisk kritisk instans. Becketts dramaer og Schönbergs tolvtonemusik er autentiske, fordi de med deres formsprog rammer tonen i det moderne samfund – og modsiger den. Men samtidig er Adorno optaget af det naturskønne: I kunsten søger vi at fastholde det skrøbelige i skønheden; men selve den skrøbelige flygtighed og forsvinden ved det naturæstetiske viser, at vi aldrig kan eje den.

kvaliteter bliver instrumentaliseret. Men det er en misforståelse at reducere æstetik til redskab for faglige læringsmål, når den æstetiske erfaring i sit væsen drejer sig om at blive bedre til at sanse og tænke og til at lade sig ægge og rive med af begivenhedens kraft,« siger Steen Nepper Larsen.

Jørgen Huggler peger på, at undervisningen i billedkunst og musik i dag ligger i de første fem-seks skoleår. »Den kreative frembringelse betones, men også analyse og kommunikation og samarbejde med lokale kulturinstitutioner. Det er positivt, men på de højere klassetrin er der ud over litteratur i danskfaget kun lidt plads til bevidst og reflekteret omgang med f.eks. kunst og musik,« pointerer Huggler.

Lad dig anfægte

Hvor den filosofiske æstetik omkring år 1800 var fokuseret på at give en udtømmende forklaring på de æstetiske fænomener, er den i det 20. århundrede mere optaget af deres uforklarlighed og særlige dynamik. For de tyske filosoffer Th. W. Adorno og H.-G. Gadamer er der noget på spil i kunsten, der gør, at ingen én gang for alle kan tage patent på, hvad den betyder. Den filosofiske æstetik bakser med det paradoks at skulle begribe de erfaringer, der ikke kan sættes på begreb, men som dog kalder på tanke og viden.

»Midt i den sædvanlige virkelighed møder man i kunsten noget, der ikke forholder sig til hverdagens realitet på en umiddelbart genkendelig måde. Kunsten kan være den levede virkeligheds sandere udtryk eller en fiktion, der kan referere til en anderledes, ja måske endog en bedre verden. Den æstetiske distance til den empiriske virkelighed og til forskellige etiske eller politiske opfattelser af, hvordan den burde være, er vigtig i pædagogisk henseende. Både som mulighed, fordi det æstetiske – herunder kunstens verden – med denne distance udgør en mulig kritisk instans. Men også som problem. For en pædagogisk tænker som Rousseau kunne æstetikken anrette ulykker – så som at sætte ideer i hovedet på folk, der ikke er realitetsforbundne, eller præsentere barnet for følelser, det ikke er modent til,« siger Jørgen Huggler.

For både Adorno og Gadamer er det særlige ved kunstværker og andre æstetiske fænomener, at de aldrig holder op med at anfægte os, og at vi derfor aldrig bliver færdige med at fortolke dem.

»Hvis du lader dig tiltale af kunsten, og hvis du lader dig anfægte af den, kan du komme til at give en hidtil uhørt fortolkning af den. At der på den måde kan dukke noget hidtil ukendt op i kraft af den æstetiske erfaring,

viser ifølge Adorno, at der altid er 'et mere' ved tingene, der kan påkalde sig vores opmærksomhed. Det er en stærk måde at tænke på – og i direkte kontrast til læringsmål, pensum og elevplaner, der bygger på den forkerede præmis, at man rationelt kan forudse, hvad undervisning og læring vil ende med og drejer sig om, før man går i gang med det,« siger Steen Nepper Larsen.

Invitationen til fortolkning

Ifølge Kant var den æstetiske erfaring kendetegnet ved en oplevelse af 'formålsmæssighed uden formål'. Æstetiske fænomener udtrykkes med andre ord en stræben – men ikke efter noget bestemt. Og tilsvarende er det ifølge Steen Nepper Larsen en misforståelse, hvis vi møder æstetiske fænomener med spørgsmålet om, hvad vi skal bruge dem til. Æstetiske læreprocesser er nemlig ikke først og fremmest at lære noget bestemt ved hjælp af æstetik.

»Gennem æstetiske erfaringer kan mennesket udvide sin kropslige og tækningsmæssige syntese. Det særlige ved æstetiske læreprocesser er, at det ikke på forhånd er bestemt, hvad de betyder eller skal bruges til. De skal snarere forstås som åbne invitationer til at sanse og fortolke, uden at det er fastlagt hvordan eller hvorfor,« siger Steen Nepper Larsen.

Vores sansende og fortolkende omgang med æstetiske fænomener er nemlig ikke styret af de intentioner, der måtte ligge bag dem. Selvom et kunstværk skulle udspringe af en intention om at ville noget bestemt med det, er det særlige ved kunsten, at den hæver sig over intentionerne.

»Jo mere fuldkomment et kunstværk er, jo mere falder intentionerne bort fra det,« siger Adorno. Men det gælder for alle æstetiske fænomener, at de ikke kan reduceres til intention,« siger Steen Nepper Larsen.

Kunstværket er dog eksemplarisk for den æstetiske erfaring. Og ifølge Hans-Georg Gadamer's hermeneutiske filosofi besidder kunstværket en kraft til at rive os med.

»Hvis vi åbner os for kunstværker, kan vi blive revet med og kommer ind i deres virkekreds. Men i det øjeblik vi gør det, kaster vi også noget tilbage på kunsten. Det er ikke kun os, der bliver præget af kunsten. Gennem vores oplevelse og fortolkning af kunstværket præger vi også dét, så det ikke længere betyder det samme som før,« pointerer Steen Nepper Larsen.

Den æstetiske erfaring er hos Gadamer udtryk for et grundvilkår ved menneskets væren i verden: At vi hele tiden forholder os fortolkende til hinanden og til kulturelle overleveringer i bredeste forstand. Gennem

disse fortolkningsmøder bliver vi selv nogle andre, end vi var før, ligesom den kulturelle overlevering kommer til at betyde noget nyt. Ifølge Steen Nepper Larsen er det værd at huske på, når vi taler om æstetiske læreprocesser. Han mener, vi har brug for et didaktisk ideal om gådefuldhed.

»Læreprocesser bør stile efter en tredobbelte overskridelse. Stoffet må ikke være det samme, efter der er blevet undervist i det. Det indskrives sig i historien med en ny kraft, fordi det har fået en ny fortolkning af læreren og eleverne eller de studerende, der har mødt det med deres horisont om, hvordan det er at være ung i 2015. Samtidig skal undervisningen i stoffet invitere dem til selvoverskridelse, så de transformeres til at blive nogle andre, end de var før. Læreren skulle også gerne blive en anden og ikke vide præcist, hvad undervisningen ender med. Hvis vi altså tænker læreprocesser i et æstetisk spejl, betyder det, at de er ukomplette og aldrig fikserbare,« siger Steen Nepper Larsen.

Den gådefulde æstetik

Det æstetiske udfordrer rationaliteten. For Platon er kunstens forhold til sandheden og dens virkninger på sindet vigtige spørgsmål. Kunsten fascinerer og kan tjene et opdragende formål. Men samtidig overvejer han, om digterne bør udelukkes fra idealstaten, fordi de kan lede os på afveje i forhold til at blive fornuftige og få sand indsigt. Schiller satte sin lid til æstetikken som opdrager for fornufte, der var blevet tyrannisk. Ifølge Jørgen Huggler ligger overvejelser over det æstetiske umiddelbarhed og behov for refleksion til grund for de dannelsesidealer om æstetisk opdragelse og uddannelse, man finder i den pædagogiske filosofi omkring år 1800.

»Disse dannelsesidealer henholder sig typisk til forestillinger om at realisere det 'hele menneske', og de idéer, de bygger på, er humanitetsidealer. De er ikke tandløse i dag, men af blivende relevans. De æstetiske fag spiller en særlig rolle i dannelsesidealerne, fordi sanserne og intellektet vækkes på en anden måde end i skolens øvrige fag. De er vigtige for det enkelte menneske og for samtalen mellem mennesker, fordi de skubber grænsen mellem jeg'et og verden, og på én gang giver en nærværende oplevelse og meget at tænke over,« siger Jørgen Huggler.

For den tyske pædagogiske filosof J. F. Herbart var æstetikken vigtig for menneskets dannelse, fordi man i den æstetiske erfaring kan øve sig på at bruge sin dømmekraft. I kraft af den æstetiske distance er man ikke direkte involveret, og ens domme om, hvad der er godt og skidt, har ikke straks konse-

kvenser i det praktiske liv. Dette er en mulighed, som undervisningen har i kraft af ting, værker og kulturelle institutioner, som lærere og elever møder og studerer i fællesskab.

»Hos Herbart skal undervisningen ikke bare instrumentalisere de interesser, eleverne har i forvejen, men føre til nye interesser. Dannelsesidealet er, at når barnet engang bliver voksen og skal stå på egne ben, kan det selv tage stilling ud fra en bred forestillings- og forståelsesramme,« siger Jørgen Huggler.

Den subtile sammenhæng mellem dannelse og æstetiske erfaringer er dog altid i fare for at blive forladt. Adorno brugte begrebet halvdannelse (*Halbbildung*) om de forestillinger om musikundervisning, han stødte på som immigrant i USA under 2. verdenskrig. Eleverne skulle udvikle færdigheder, så de f.eks. ud fra de første takter i et stykke musik kunne genkende det, og det hæmmede den æstetiske erfaring.

»Jeg kan ganske vist fortælle min borddame, at jeg har styr på tingene; men Adorno kalder det sansningens regression, når den bliver fikseret som noget, der blot skal indgå i et overfladisk kulturliv uden at skaffe eftertanke og blik for kunstens modspil til kulturen og samfundet,« siger Jørgen Huggler.

Han mener vi skal passe på med overfladiske dannelses- og lærdomsidealer.

»Musik, billeder og litteratur appellerer både til selv at ville frembringe og til oplevelse og tænkning. Man kommer let til for nøgternt at sige: 'Hvad har børnene lært her?' – men glemmer at spørge, om de er blevet sanseligt og intellektuelt rigere af det. Æstetisk opdragelse indeholder et 'mere' med hensyn til færdigheder, viden og forståelse. Sansning hører sammen med refleksion og tænkning, og den æstetiske opdragelse skal styrke sammenhængen mellem dem, men også udvide færdigheder og teknikker, som børnene ikke lærer i andre fag. Æstetiske læreprocesser bør altid være udvidende og forbundet med idealer om skønhed, lykke, sandhed eller frihed,« slutter Jørgen Huggler. ■

JØRGEN HUGGLER

Lektor i filosofi på Institut for Uddannelse og Pædagogik (DPU) i forskningsprogrammet Pædagogik og Filosofi. Han er redaktør af *Studier i Pædagogisk Filosofi*.

STEEN NEPPER LARSEN

Lektor på Institut for Uddannelse og Pædagogik (DPU) i forskningsprogrammet Pædagogik Samtidsdiagnostik. Han virker også som forfatter, kritiker og foredragsholder.